

EESTIKEELSETE RAHVAPÄRASTE TAIMENIMEDE KATEGORISEERIMINE JA SELLE RAKENDATAVUS TÄNAPÄEVAL

Raivo Kalle ja Renata Sõukand

Ülevaade

Artikli eesmärk on võrrelda taimede nimetamise põhimõtteid rahvapärase kategoriseerimise ja nomenklatuurse süstematiseerimise alusel. Eesti kirjakeelseid taimenimesid hakati moodustama alles 20. sajandi teisel kümnendil. Enne seda loodi taimenimesid rahvapäraselt kategoriseerides, rõhk oli taimede kasutamisel ja botaanilisel üksikliigil tähtsust polnud. Praegu luuakse eestikeelne taimenimi taksonoomiast lähtuvalt, iga liigi nimi on unikaalne ning juhindub ladinakeelse nime moodustamise reeglitest. Tänapäeval on endisaegne kategoriseerimine jälgitav eelkõige kultuurtaimede puhul, näitena kasutame portulak-turdlehe (*Crassula ovata*) nimevariante. Analüüsisime selle taimede kirjakeelset nime ja rahvapäraseid nimesid, ning selgitame näidete abil uute mõistete (omanimi, rahvapärane kategoriseerimine) olemust ja rakendust eestikeelsete taimenimedele loomisel.*

Võtmesõnad: omanimetus, õige nimetus, *Crassula ovata*, ahvileivapuu, botaaniliste nimede etümoloogia

---

* Artikkel on valminud osana tööst "HERBA ja satelliit-andmebaasid" (EKKM09-84) riikliku programmi "Eesti keel ja kultuurimälu" varal.

Sissejuhatus

Eestis käibel olevad taimenimed on jagatud kaheks: kirja-keelseteks, mille on liikidele kinnitanud bioloogid, ja rahvapärasteks, mis on loodud ja kasutusel rahva hulgas. Bioloogias on nimede moodustamisel lähtunud süstemaatikast, kuid rahvapäraste nimede aluseks on meie arvates teistsugune klassifitseerimine. Veel eelmise sajandi algul käis rahvapärane kategoriseerimine peamiselt looduslike liikide tasemel, sest nendega puututi iga päev rohkem kokku. Praeguseks on kõigil Eesti pärismaistel liikidel bioloogide pandud kirjakeelsed nimed kinnistunud ning kategoriseerimine on jälgitav kõige paremini kultuurtaimede puhul, sest nende kasutuselevõtt on jõudnud eestikeelse nime panekust ette. Siiski esineb süstemaatika arenedes ja teadmiste suurenedes ka nüüd nii pärismaiste kui kultuurliikide ümbernimetamist (vt Savisaar 2005, 2007). Arvestama peab ka, et aja jooksul on taimekasutus muutunud: võõrliikide kasutuselevõtt suureneb ja pärismaiste liikide tarvitus väheneb (vrd Sõukand ja Kalle 2011).

Kahe taimede tundmise maailma paralleelne eksistents ei ole vaid Eesti eripära, samas on maailmas vähe rahvaid, kellele oleks olemas omakeelsed teaduslikud taimenimed, veel vähem aga neid, kelle puhul on ülemineku mõju jälgitav selle algusest peale. Eestis kujunes botaanika oskussõnavara suhteliselt hilja, 1920ndatel, eelnevaid liikuvaid ja kattuvaid rahvapäraseid taimenimetusi ning botaanilisi mõisteid oli alates folklorist Jakob Hurda üleskutsete algusest (1888) kogutud juba piisavalt ja selle tõttu on ülemineku mõju pärimuses võrdlemisi hästi jälgitav ning lubab mõista erinevust kahe segadusttekitava lähenemise vahel (vrd Berlin 1992: 26). Taimede rahvuskeelse nimetamise problemaatikast Eesti kontekstis on pikemalt kirjutanud bioloogid Kalevi Kull ja Andres Koppel (1989) ja mükoloog Ain Raitviir (1975).

Mujal maailmas tegeleb taimede rahvapärase kasutamise ja tundmisega, muuhulgas ka nimede analüüsiga interdistsiplinaarne teadus etnobotaanika. Termin *etnobotaanika* formuleeris esmakordselt Ameerika Ühendriikide botaanik John William Harshberger aastal 1895 ja see tähistas pärismaalaste taimekasutust. Kuigi etnobotaanika on teadusharuna võrdlemisi noor, on seda valdkonda Euroopas uuritud juba sajandeid (Svanberg jt 2011) ning Eestilgi on tänu Gustav Vilbaste mitmekülgele pärandile ja rikkalikele folkloorikogudele olemas materjal sügavaks etnobotaaniliseks analüüsiks.

Käesoleva artikli eesmärk on avardada arusaamu rahvapärasest klassifitseerimisest, mille mõistmine võiks edaspidi toetada eestikeelsete taimenimede moodustamist. Autorid on rahvapärast kategoriseerimist varem käsitlenud näiteks eesti teaduskeele konverentsil 4. detsembril 2009. aastal (Kalle ja Sõukand 2009), ka teisi seal esitatud mõisteid on autorid lühidalt kajastanud (Kalle ja Sõukand 2011b). Rahvapärasest kategoriseerimisest lähtus ka artikkel (Kalle ja Sõukand 2011a), milles analüüsiti ajastu pärimustekstide põhjal üleminekut rahvapärastelt taimenimedelt kirjakeelsetele alates 1920ndatest aastatest ning selle mõju taimede nimetamisele botaanilise erihariduseta isikute hulgas. Rahvapärast kategooriat 'ravimtaimed' käsitleti kahe uue mõiste 'omanimetus' ja 'õige nimetus' kaudu, mis on ka siin kesksel kohal.

Ülevaade rahvapäraste taimenimede üleminekust kirjakeelseteks

Aitamaks lugejal mõista eestikeelsete teaduslike taimenimede loomise vajalikkust ning olukorda süsteemi tekkimise ajal ja järel, anname lühidalt ajaloolise tausta. Juba mitu sajandit

tagasi vajasis baltisakslased eestikeelseid taimenimesid, et suhelda maarahvaga nende keeles ja aru saada, millistest taimedest räägitakse. Nii ilmutas aastal 1732 Jüri kihelkonna pastor ja valgustuskultuuri edendaja Anton Thor Helle enda koostatud põhjaeesti keeleõpetuse kogumikus „Kurzgefasste Anweisung Zur Estnischen Sprache“ eesti-saksa-ladina taimede loendi, kokku ligi 200 nime. See grammatika ja sõnastik olid ette nähtud sakslastele eesti keele omandamiseks, kuid tegelikult osutus raamat tähtsamaks, sest seda taimenimede loendit on kasutanud kõik järgnevad baltisakslased oma botaanika-alastes töödes (Kutsar 2000). Eestlastel endil tekkis vajadus botaanika oskussõnade järele 19. sajandil seoses loodusloo õpetamisega algkoolides. Kuni 20. sajandini kujunes selles valdkonnas tähtsamaks luuletaja ja pedagoogi Juhan Kunderi õpik „Looduse õpetus. 2. raamat, Taimede riik Koolmeistritele, koolidele ja iseõpetuseks“. Seal oli taimede kirjelduste kõrval püütud igale taimeliigile leida ka sobiv eestikeelne nimi. Botaanik Toomas Kuke arvates on J. Kunder selles õpikus pannud nimed ligi pooltele Eesti taimedele (Kukk 2007). Rahva haridustaseme tõus 20. sajandi esimese kümnendi jooksul tekitas ka vajaduse loodusteadusliku erialakirjanduse järele. Botaanikas võtsid eestikeelse sõnavara korrastamise ette kooliõpetajad Karl Eugen Niclasen ja Juhan Aidas, kes alustasid omal käel esimese eestikeelse taimemääraja väljaandmist. Esimene vihik määrajast ilmus 1907. aastal, kahjuks jäid väljaannet saatva kriitika tõttu järgnevad 16 vihku käsikirja. Alles kuus aastat hiljem (1913) ilmus igati kaasaegne botaanika käsiraamat, mis vahetas välja J. Kunderi ajale jalgu jäänud „Taimede riigi“. See oli loodusteaduste üliõpilase, hilisema sordiaretaja Mihkel Pilli tõlgitud ja Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) välja antud Otto Schmeili „Botaanika käsiraamat“, mis

„pidas silmas nii kooliõpilasi, mitmesuguseid kursusi, põllumehi kui ka loodushuvilisi, kes kõik vajasisid emakeelseid teadmisi taimedest“ (Paatsi 1993: 160–161).

Lisaks EKSi tegevusele 20. sajandi algul võttis ka Eesti Üliõpilaste Selts endale kohustuse botaanika oskussõnavara välja töötada. 1907. aastal avaldati mitmes ajalehes ja ka eraldi vihikuna üleskutse korjata rahvapäraseid taimenimesid (nt Postimees 1907, nr 91), eesmärgiga nende hulgast igale taimele eestikeelne nimi valida. See kogumistöö tipnes pärast arvukaid töökoosolekuid Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna toimetiste nr 6a väljaandmisega 1918. a pealkirja all „Kodumaa taimed. I jagu. Õistaimed“ (KT 1918). Kodumaa taimede loendi lõppu oli lisatud ka tähtsamate võõrataimede loend, kõik kokku 2600 taimenime. Koos nimekirja avaldamisega toimus murrang ka botaanika õppes: Tartu Ülikoolis hakati seda õpetama eesti keeles. Eestikeelse botaanika sõnavara võib lõplikult väljakujunenuks lugeda loodusteaduste üliõpilase ja hilisema botaaniku Gustav Vilbaste esimese tervikliku taimemääraja „Eesti taimestik koolidele“ ilmumisega 1922. aastal. Selles leidusid „peaaegu kõik meie kodumaal esinevad tähtsamad taimed“ (Vilberg 1922: 3). Suuremad muutused tegid eestikeelsed nimed läbi 1928. aastal, kui ilmus „Kodumaa taimede“ täiendatud ja parandatud trükk, kus oli esimese trüki ebasobivad taimenimed asendatud ja loodud uusi nimesid ning 1948. aastal, kui ilmus taimemääraja „Eesti NSV-s sagedamini esinevaid kõrgemaid eos- ja õistaimi“ (Eichvald jt), mida oli eelnevalt nimede osas retsenseerinud Gustav Vilbaste. Enamikku tema soovitusi sobimatute eestikeelsete liiginimede muutmiseks arvestas ka taimenimede komisjon (A. Vaga, K. Eichvald ja J. V. Veski) (Vilbaste 1948a), samas lükati määramata ajaks edasi G. Vilbaste taimeperekonna

nimede muutmise plaan, mis oma mahult (66 nime) oleks senist süsteemi tugevalt muutnud (vt sel teemal pikemalt Vilbaste 1946, 1947 ja 1948b).

Võib öelda, et eesti kirjakeelsed taimenimed sündisid suuresti rahvapäraste taimenimede põhjal ning suur osa neist kannab siiani rahvapärase kategoriseerimise jälgi vähemalt nime ühes osas. Arvestades endisaegsete nimede paljusust, kattuvust ja murdelisi erinevusi, on tänased taimenimed siiski botaanikute loodud.

Rahvapärase taimede kategoriseerimise ja teadusliku süstematiseerimise erinevused

Eesti botaanikud-süsteematikud on teinud endale väga lihtsa ja selge süsteemi, kuidas taimi rahvuskeeles kutsuda: ühe perekonna liikidel on läbivalt nime osaks perekonna nimi, mis on saadud kas rahvapärase nime baasil, otsetõlkena või mugandusena võõrkeelest ja liiginimi moodustatakse mingi taime tunnuse järgi. Rahvuskeelne teaduslik taimenimi jälgib enamikul juhtudel botaanika süstemaatikale iseloomulikku binaarsust. Kõik teised rahva seas levivad sellesama taime nimed, ka teaduslike nimede lühendid, loetakse rahvapärasteks nimedeks. Kui võtta võrdluseks mõne teise rahva teadusliku nimetamise põhimõtted, siis selgub näiteks, et soome keeles binaarset süsteemi nii täpselt ei järgita, seal on jäetud perekonna tuntuimale liigile ainult perekonna nimi ja lisaks kutsutakse sageli perekonna nimega ka neid liike, millel omakeelset nime pole. Paindlikku seisukohta näitab ka see, et Soomes esineb eri nimega liike perekondades sagedamini kui eesti keeles (Labi 1998: 12). Lisaks on Soome keeles levinud ka sortide nimetamine erinevalt, näiteks eesti harilik kuusk

‘Aurea’ (*Picea abies* ‘Aurea’) - kultakuusi, harilik kuusk ‘Echiniformis’ (*P. abies* ‘Echiniformis’) - siilikuusi (Labi 1998: 41).

Tavakasutajad nii meil kui ka mujal elavad oma, botaanikast sõltumatut elu ja nimetavad taimi valdavalt omanimetustega, kusjuures mitme liigi nimed võivad rahva seas kattuda või neil lihtsalt ei tehta vahet (vrd Vilbaste 1993: 70–79). Siin rakendame mõningaid etnobotaanika termineid, millel seni puudub vaste teistes keeltes. *Omanimetus* kattub teaduslikus terminivaras osaliselt *rahvapärase nimetuse* mõisteväljaga, kuid kajastab ka konkreetset hetket, *ad hoc* moodustatud taimenime, mis ei pruugi laiemalt levinud olla ja mille kasutamist inimene ise ei pruugi hiljem mäletada. Selline termin on vajalik, sest tihti on taimenime puhul väga raske kindlaks teha, kas tegu on *ad hoc* nimega või laiemalt levinud rahvapärase nimega, mida võib juba rahva seas kinnistunud, traditsiooniliseks muutunud taimenimeks pidada. Pealegi võib nii mõnigi *ad hoc* moodustunud taimenimi näiteks interneti või kogukonna mõjul muutuda varem või hiljem rahvapäraseks taimenimeks. Juba alates 1930ndatest on eestlaste kõnepruuki ilmunud sõnaühend *õige nimi*, mis märgib inimese arvates ametlikku taimenime ja võib olla ka suuliselt mõne autoriteedi öeldud lühendatud või mugandatud rahvuskeelne ametlik taimenimi. Selline ühend sobib kenasti terminiks, mis väljendab nii tavainimese kui ka spetsialisti arusaama sellest, kuidas inimesed taimi nimetama peavad. Õigupoolest pole ‘rahvapärane taimenime’ mõistet eesti kontekstis keegi defineerinud, kuigi vajadus selle järele on. Kui *rahvapärane* tähistab rahvale omast ja traditsioonilist, siis võiks *rahvapärane taimenimi* olla seotud rahvapärase taimede kategoriseerimisega, sest kategoriseerimine on vaieldamatult traditsiooniline.

Rahvapärane kategoriseerimine seisab hoopis teistel alustel kui botaanikast tuntud binaarne süsteem. Detailidesse laskumata võib põhierinevused jagada kolmeks:

a) botaanikas järgitakse taksonoomiat, kus kõikidel kirjeldatud liikidel oleks üks kindel nimi. Rahvapärasel kategoriseerimisel on eesmärk tunda taimi konkreetsete tarbeomaduste kaudu, inimese jaoks tarbetutele taimedele nimesid ei pandud;

b) botaanikas järgitakse binaarset nomenklatuuri, kus taime nimes peab reeglina kajastuma tema kuuluvus perekonda. Rahvapärases kategoriseerimises peegeldab nimi tema kuuluvust mõnda konkretsesse tarberühma, millesse võib kuuluda ka teisi botaanilisi liike ja sama liik võib teiseks otstarbeks olla teise nimega;

c) botaanikas on aluseks fülogeneesipuu (evolutsioonipuu), kus soontaimed, samblad, seemed, samblikud, vetikad jt on rangelt igaüks oma harul. Rahvapärases kategoriseerimises ei järgita sellist ranget liigitust, ka seeni (sh samblikuid) võib rahvabotaanika seisukohalt taimedena käsitleda ja kuna üks liik võib kuuluda mitmesse tarberühma, on tegemist hoopis võrkstruktuuriga.

Juhtumianalüüs: *portulak-turdleht*

Kuna tänapäeval tunnevad inimesed rohkem kultuurtaimi ja ka vajavad nende nimetamist sagedamini, siis keskendubki meie juhtumianalüüs ühele laialt kasvatatavale Lõuna-Aafrikast pärit kuivalembesele potitaimele, ladinakeeles *Crassula ovata*

(Mill.) Druce eestikeeles portulak-turdleht, mis on aga rahva seas tuntud mitme erineva üksteisega mitte seotud nime all¹.

Crassula taimeperekonna eestikeelseks nimeks² on turdleht³ (vrd *crassula* – paks, lihav). Liiginime portulak on süstemaatikud pannud portulaki *Portulaca* sarnase lehekuju järgi (vrd *ovata* – munajas), mille kõige tuntumat liiki Eestis – suureõielist portulaki *Portulaca grandiflora* – nimetab rahvas inglise *moss rose* või saksa *Moosrose* järgi hoopis mururoosiks. Raskesti hääldatavat nime portulak on rahvas hakanud mugandama suupärasemaks *portulauguks*, näiteks: *Suur ja huvitav toataim - Portulauk-turdleht (rahapuu)*. Martinella [5]

Portulak-turdlehe rahvapärane nimetus *ahvileivapuu*

Ahvileivapuu on eesti keeles perekond *Adansonia* nimeks, mis on selle saanud kõige tuntuma liigi, harilik ahvileivapuu *A. digitata* järgi, kuid vale pole ka seda liiki nimetada *baobob*. *Baobab* on araabia keelne mugandus ja tähendab puuvilja millel on palju seemneid ning selle nimega kutsutakse Aafrikas mitmeid teisigi oma kõrguskasvu kohta hiigelpaksude tüvedega puid, peamiselt siiski *Adamsonia* liike. Kultuuriloolane Vello Paatsi väidab oma magistritöös (Paatsi 1993), et Baobab ehk Kallapasipu nimi on Eestis juba 19. sajandil tuntud,

---

¹ *C. ovata* rahvapärased nimesid on aidanud kinnistada ka trükisõna näiteks Eesti maaelu entsüklopeedias on öeldud: Mitut sukulentset liiki kasvatatakse toataimena, tuntuim on portulak-turdleht (*C. ovata*), rahvapäraselt ahvileivapuu ehk rahapuu (Roost 2009: 387).

² Artiklis kasutatud taimede eestikeelsed nimed on saadud Eestikeelsete taimenimede andmebaasist <http://www.ut.ee/taimenimed/>

³ Turdtaim – sukulent, vett varuv paksutüveline ja –leheline kuivustaim, nt kaktus, aaloe (ÕS 1999: 834)

mida näitab selle ära märkimine ja kirjeldamine Peter Aun'i poolt Laiuse kõstri kooli käsikirjalises õpikus. Lisaks on P.Aun pikemalt kirjeldatud ka leivapuu nime all Aasias kasvavat puud (Aun 1841-1842: 66, 67)⁴. Etnobotaanik Gustav Vilbaste käsikirja jäänud Võõrkeelsete taimenimedede registris puudub nimi *ahvileivapuu* samuti puudub liik *C.ovata*. kirjas on vaid nimi *baobab* mille vasteks on märgitud *Adansonia* perekond (Vilbaste 1953:627). Ahvileivapuu nimi on saadud otsetõlkena saksa (*Affenbrotbaum*) või inglise (*monkey bread tree*) keelest ja selle kaudu Eestis ka uue tähenduse - puu, mida söövad ahvid. Sellist seletust pakub ka 1925. aastal EÕS, kus *baobab* on märgitud zoologia terminiks ja lisatud seletuseks „ahvileivapuu, *Adansonia digitata*, *Affenbrotbaum*“ (EÕS 1925: 29). Portulak-turdlehe rahvapärane nimetus *ahvileivapuu* on Eestis laialt levinud nii taimehuviliste kui ka spetsialistide seas. Taimeteadesena kursis olev spetsialist, Tallinna Botaanika- aia metoodik Urmas Laansoo tabab lennult, mis taimest on juttu:

„ulle43: palun andke nõu, et kuidas hooldada ahvileivapuud [...].

Laansoo: *Crassula ovata*/portulak-turdleht vajab valget, päiksepaistelist kasvukohta, kergelt mulda (sobib kaktuse- või sukulendimuld). Kasta ja väetada tagasihoidlikult, vett mitte jätta mitmeks päevaks potialusele. Noort taimet ümber istutada igal kevadel või suvel, kuid mitte hiljem, kui augustis. [...] Tallinna Botaanikaed“ [3]

Ahvileivapuule ja ka teistele portulak-turdlehe rahvapärastele nimedele viitab ka aiandusspetsialist Astrid Lepik oma artiklis, millega teeb sõnumi kasutajatele selgemaks. Samas rõhutab ta, et see ei ole taimet nn õige nimetus:

---

⁴ Leivapuu pikem botaaniline ja etnobotaaniline kirjeldus on aga trükkis ilmunud tunduvalt varem (TMRK 1826), selgub, et leivapuu nimi on tuletatud sellest, et inimene selle vilju sööb.

„Portulak-turdlehe väljanägemine on andnud põhjust kutsuda teda mitmesuguste erinevate nimetustega. Meil on ta tuntud eelkõige ahvileivapuuna (kuigi ta seda mitte ei ole), soomes rahapuuna, inglise keeles kutsutakse teda nii õnne-, sõprusel- kui rahapuuks (lucky plant, friendship tree, money plant), nii rahapuu kui pennipuu nimetuse all (geldbaum, pfennigbaum) teatakse taime ka saksa keeles“ (Lepik 2010).

Ka Cereze aianduskeskuse peaaednik Mari Paalvelt (2004) toob mürgistest taimedest kirjutades küll välja rahvapärase nimetuse *ahvileivapuu* kuid rõhutab, et see on ekslik nimi ehk pole õige nimetus: „Tuntud toataimedest on mürgine ka portulak turdleht, mida rahvasuu kutsub ekslikult ahvileivapuuks“. Internetis leiabki sõnaühendi *õige nimi* kasutatuna palju just erialastest foorumitest (aiandus, toataimed, ravimtaimed jt) ja artiklite kommentaaridest.

Ahvileivapuu muutub *leivapuuks*

*Leivapuu*⁵ on eesti keeles pandud *Artocarpus* perekonna nimeks, mis on saadud tõlkena saksa keelest (*Brotbaum*), vrd inglise *Bread Fruit Tree*. Looduslikult levib see puu Okeaanias. V. Paatsi tõdeb, et esimest korda avaldas trükis võõrpuu nime *leivapuu* Otto Wilhelm Masing oma Marahwa Näddala-Lehes 1823. aastal:

„Annamä siis Jummalale tännu, et temma arm meile sedda maad elloasemeks andnud: et meil siin kül ei leiwa-, ei palmi-,

---

⁵ Kodumaistest taimedest oli endistel aegadel vaid Põhja-Eestis tuntud pooppuu *Sorbus intermedia* nimede all *leivapuu*, *leivamarjapuu* ja *leivamarjapõõsas* (Vilbaste 1993: 598) ja *leivamarjapuuks* kutsuti Narva-Jõesuus ja Kaali külas leedri *Sambucus* perekonna liike (Vilbaste 1993: 563, 565), kuid need rahvapärased nimed on arvatavalt söödavate marjade järgi, mitte laenatud.

egga sidroni-, ei ka mandl-ipuid polle wilja kandmas; siis on meil õmmetige leiba, lihha ja kalla, et priskeste ellame, ja ka suwwel metsmarju, peälegi weel maggusaid õune söme.“ (Masing 1823: 352).

Kuna puudub puu kirjeldus ja kasvuala, on raske öelda, mis liiki ta mõtles. Pool sajandit hiljem avaldab Carl Robert Jakobson oma geograafiaõpiku 3. trükis loetelu Aafrikas, *Adansonia* perekonna kasvualal, kasvavaid taimi: *leivapuu*, *kohvipuu*, *akaatsia*, *aaloe*, *papiiros*, *datli-* ja *õlipalmid*, *puuvill*, *gummipuu*. (Jakobson 1880: 77).

Lisades leivapuule täiendsõna *jaani-* saame juba uue mõistena *Ceratonia* perekonna eestikeelse nime *jaanileivapuu*⁶, mis on jällegi tõlge saksa *Johannisbrot* või inglise *St. John's bread* nimest. Nüüd soovitatakse kasutada *jaanikaunapuu* nime⁷.

Nagu selgub, on *leivapuu* saadud rahvapärase nime *ahvi-leivapuu* lühenemisel:

„Annekas: Palju õnne! Minu leivapuu üle 10 aasta vana, aga ei ole kordagi õitseda püüdnud. Ma suht karm ka tegelikult, muudkui näpistan kasve!

mrt: turdleht (crassula) on selle asja nimi. õitsemine on meil siiski üsna haruldane - ma pole näinud ja endal samuti mitte õitsema saanud. mis tingimustes ta sul kasvab - mis muld, mis suunas aknal, palju päikest, kui tihti kastad, kas väetad?“ [2]

---

⁶ KTs (1918: 70 ja 64) on *leivapuuna* märgitud *Artocarpus incise* L. fil ja *jaanileivapuuna* *Ceratonia siliqua* L.. EÖSis (1925: 375) on *leivapuu* märgitud perekonna *Artocarpus* nimeks (Brotfruchtbaum) ja *jaanileivapuu* täpsustuseks on öeldud lõunamaa puu *C. siliqua* (Johannisbrotbaum) (samal: 131). *Ahvileivapuu* nimi ja *C. ovata* liik puudub mõlemas.

⁷ G. Vilbaste soovitas juba 1933. aastal *jaanileivapuu* asemel kasutada *krõmpskaua-puu* nime, sest Põhja-Eestis tunti tema vilju krõmpskauadena ja see oleks olnud algupärasem kui tõlkenimi. Täiendsõnaga *jaani-* nimed on seotud kristliku legendiga (Vilberg 1933: 141-2). Kahjuks tema soovitus ei võetud kuulda.

Kummipuu nimetus

*Kummipuu*⁸ on eesti keeles *Ficus elastica* nimi ja see on saadud tõlkena saksa (*Gummibaum*) või inglise (*rubber tree*) keelest. Levima on hakanud rahva seas ka ingliskeelse nime *Indian rubber tree* tõlge *India kummipuu*. Ametlikult pole küll soovitatud, kuid erialakirjanduses ei tunnistata valeks ka *F. elastica* puhul nime *kummi-viigipuu*, mis on pandud viigipuu *Ficus* lehte meenutava kuju järgi, kuid Eestis on rahva seas hakatud seda nime tagurpidi pöörama: viigipuud on hakatud kutsuma kummipuuks, nt *Ficus elastica* 'Tineke' – kirju kummipuu [7], *Ficus benjamina* – kummipuu [8] jne. *Kummipuu* nimetus on ka endistel aegadel kandunud mitmele võõrliigile, nagu selgub G. Vilbaste võõrkeelsete taimenimede registrist, kus ta märgib, et *kummipuuks* on kutsutud liike *Eucalyptus /amygdalina/* [eukalüpt /mandlilehine/], *F. elastica* ja *Hevea* [kautšukipuu (hevea)] (Vilbaste 1953: 654).

C. ovata't nimetavad *kummipuuks* üksikud kasutajad:

„ciana: Kummi-viigipuu jah see minu taim J Täna sain just ise ka teada, kuna nägin neid lilli ühes lillekasvatuse kasvuhoones ja seal oli silt juures. Ausalt öeldes Kummipuuks poleks ma teda küll uskunud, kuna arvasin, et kummipuu on see, mida nimetatakse ka Ahvileivapuuks, see paksude lehtedega....

Ega mul ka lillede nimed tegelikult pole olulised, aga tahtsin lihtsalt tema kohta kuskilt infot hankida nime järgi, et teada kuidas hooldada ja õigesti kasvatada.

Nuril: See sinu "ahvileivapuu" on tegelikult portulak-turdleht. /---/ Päril ahvileivapuu on baobab, aga see on hoopis teine teema J Nuril.“ [1]

---

⁸ EÕSis (1925:291) on kummipuu *F. elastica* ja kummipõõsas *Acacia Senegal*, Senegalakazie [kummiakaatsia].

Portulak-turdlehe rahvapärane nimi *rahapuu*

Portulak-turdlehe nimi *rahapuu* on saadud kas soome keelest, kus see on *C. ovata* levinud nimeks või jällegi kas saksa (*Geldbaum*) või inglise (*money tree*) keelest. Kus tõlkenimi, seal ka nime toetav globaalne kasutus:

„Hea kui sinu kodu rahatsoon asub köögis (esindab puu elementi) või kodukabinetis. Kasuta tapeedis, tekstiilides, pildidel lille- või taimemustreid ning vertikaaltriipu. Head aktiveerijad on akvaarium, purskkaev või eluslilled. Viimastest on tuntumad rahapuu ehk turdleheline ahvileivapuu, aga ka viigipuu ja dollaripuu. Miks mitte hoida siin kas puidust või papist rahakassat“ [4].

Eestis pole ajalooliselt *raha*- täiendsõna taimenimedes kasutatud ei võõrliikidel ega kodumaistel liikidel. Kõik rahale viitavad levinud nimed on saadud tõkelaenuna nagu kilp-piilea (*Pilea peperomioides*) rahvapärane nimi (*hiina*)*rahalill*, mis tuleneb inglise keelest (*Chinese money plant*), aed-kuukressi (*Lunaria annua*) rahvapärane nimi *dollarilill* inglise keelest (*Silver Dollar Plant*) jt. Segadust tekitab veel see, et *rahapuu* rahvapärast nime kannavad ka teised *C.* perekonna liigid nii eesti keeles kui võõrkeeltes:

„Kaisumemm: Ja kas Eestis on seda taime [*Crassula arborescens*], sooviksin väga seda soetada koos kasvatusjuhendiga. Ette tänades

okkake: See on turdleht ehk ahvileivapuu (välismaal öeldakse vist ka rahapuu). Väga lihtne kasvatada. Ei tohi üle kasta, armastab valgust ja päikest.

Kui Tallinna kant sobib, võin pistikuid anda.“ [6]

„RAHAPUU e. *Crassula arborescens*, eestikeelse teadusliku nimega puis-turdleht. Puis-turdlehte (*Crassula arborescens*) kutsutakse rahvasuus ka rahapuuks, mis on tulnud inglise-

keelse nimetuse otsetõlkest. Sageli kutsutakse sama nimega ka vesikat (*Crassula ovata*).“ (Järv 2005).

Viimase näite viimane nimevariant (*vesikas*) on ilmne eksitus, sest kutsub *C. ovata*’t Eestis kunagi kasvamas leitud ja tänaseks hävinud liigi *C. aquatica* nimega. See tuleb arvatavalt asjaolust, et vesika *Tillaea* perekonna nime sünonüüm on samuti *Crassula*.

Järeldused

Ahvileivapuu puudus iseseisva nimena eesti keeles veel 20. sajandi keskpaigani. Kui tekkis iseseisev nimi, tekkis ka võimalus seda üle kanda teistele nn nimetutele eksootilistele liikidele. Inimesed ei tea, milline näeb välja väike *A. digitata*, sest kõikidel fotodel on jäädvustatud seda hiigelpuuna, ja võivad arvata seepärast, et nende potitaim ka kunagi suureks hiiglaseks kasvab. Rahvapärase kategoriseerimise põhjal liigitati *C. ovata* rahvapärase nimega *ahvileivapuu* kategooriasse „eksootiline taim eksootilise nimega“. Ka teist nime, *kummipuu*, saab lugeda rahvapäraseks nimeks, sest on loodud rahvapärase kategoriseerimise põhjal ja kuulub kategooriasse „taim, mis katsudes meenutab kummi“. *Kummipuu* nimi on iseseisva nimena Eestis levinud kauem ja ta on seepärast kandunud üle rohkematele botaanilistele liikidele.

Omanimedeks on esitatud näidete põhjal nii rahvapärased nimed, tõlkenimed kui ka *ad hoc* sündinud nimed, mida kasutajad võivad, kuid ei pruugi selle liigi kohta edaspidi kasutada: *ahvileivapuu*, *kummipuu*, *leivapuu* (ülekaalukalt lühendina *ahvileivapuust*, võib ka tinglikult pidada rahvapäraseks), *rahapuu* (tõlkenimi), *portulauk-turdleht* (mugandus *portulakist*), *turdleheline ahvileivapuu* (kombineeritud ametlikust ja rahva-

pärasest nimest), *turdleht* (lühend ametlikust nimest) jne. Koos tõlkenimedega ülekandmisega kandub edasi ka toetav kasutus, nagu „*rahapuu* on raha saamiseks“, mis on Eestis levima hakanud peale nõukogude korra lõppu.

Nagu näidetest selgub, kasutavad *õige nime* väljendit teiste nn eksimustele tähelepanu pöörajad, harvem kasutab inimene seda endaga seoses. *Õige nime* vajadus tekib inimesel alles siis, kui oma teadmised selle taimeliigi kohta on ammendunud. U. Laansoo on tööalaselt puutunud väga palju kokku käibel olevate rahvapäraste nimedega ja on rahvapäraseid taimenimesid kasutanud ka oma populaarsetes taimeraamatutes (nt Laansoo jt 2009, Laansoo 2009). Seepärast ei ütle ta küsijale, et tema kasutatud taimenimi vale on, sest ta teab, et neid nimesid ei saa valeks kutsuda (vt esimene näitetekst). Etnobotaanilist teavet on edukalt oma taimeraamatutes kasutanud ka teine taimeraamatute autor botaanik Toomas Kukk (2010), kes on samuti aru saanud, et botaanikat ja üldse loodust on parem tundma õppida, kui sinna juurde lisada rahvatarkust taimede kohta. Enamus loodusteadlasi-spetsialiste, kes vähem taimehuvilistega suhtlevad, peavad neid nimesid valeks ja ekslikuks. Etnobotaanika ülesanne oleks viimatimainitutele vahendada-tõlkida vajadusel rahvapärast taimeteadmist.

Lõpetuseks⁹

Kellele siiski neid eestikeelseid taimenimesid vaja läheb? Teadlased ja erialaspetsialistid saavad hakkama ja suhtlevad tihti omavahel ainult ladinakeelsete nimetustega, järelikult on

---

⁹ Autorid tänavad anonüümset retsensenti heade soovitude eest, mis aitasid artiklit paremaks muuta ja Kanni Labit ning Mati Laanet huvitavate mõtete eest taimenimedest.

eestikeelsed nimed vajalikud eelkõige suhtluses rahvaga. Tavalised taimehuvilised lähtuvad omavahel suheldes pigem nime suupärasusest ja meeldejäävusest, mitte endi jaoks segasest süsteemist. Tänu väga hilisele eestikeelsetele taimenimedele üleminekule on meil nende hulgas päris palju endistel aegadel pandud nimesid. Kahjuks on praeguste uute taimenimedede moodustamisel lähtutud ladinakeelsest nimest ja tekivad väga kummalised nimekujud, nagu *kilp-piilea*, mis ei jää meelde, ei tekita mõtteid ja sellepärast otsitakse lahendusi võõrkeelsetest rahvapärastest nimedest. Kuna inglise keeles on taimedel tihti mitu nime, leitakse ja tõlgitakse nende hulgast eesti keelde suupäraseimad nimed. Siin selgubki etnootaaniku vajadus Eestis, sest tuleks pidevalt koguda parasjagu käibel olevaid rahvalikke taimenimesid ja analüüsida meie rikkalikku taimepärimumust.

Taimede omanimed annavad inspiratsiooni ka kaunitele kunstidele, sest kumb kõlab kaunimalt, kas *portulak-turdleht* või *ahvileivapuu*? Samuti, kas on ikka mõistlik eksootiliste taimede eestikeelsete nimedena kasutada tõlkenimesid, mille tähendus on ebaselge? Produktiivsem oleks lähtuda rahvapärase kategoriseerimise alusel saadud nimest, mis eesti keeles ka tähendust omaks, või siis hoopis eesti keeles neutraalsest nimest ehk jättagi taimenimi tema päritolumaa keelde, näiteks *baobab*. Sellised nimed jäävad kasutajatele paremini meelde ning tekitavad vähem segadust.

Kirjandus

Berlin, Brent 1992. Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies. Princeton: Princeton University Press.

- Eichvald, Karl jt 1948. Eesti NSV-s sagedamini esinevaid kõrgemaid eos- ja õistaimi. Tallinn : Pedagoogiline Kirjandus.
- EÕS 1925 = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. "Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu" II täiendatud ja parandatud truck. I köide A-M. V. J. Veski (toim). Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna toimetused nr 5. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- Jakobson, Carl Robert 1880. Weikene Geografia ehk Maadeteaduse käsiraamat. Kolmes raamatus. Alamate koolide kohta kirja pannud C.R. Jakobson. 3., täiend. tr. Tartu: H. Laakmann.
- Kalle, Raivo & Sõukand, Renata 2009. Etnobotaanilise teaduskeele vajalikkusest. – Eesti teaduskeele konverents 4.12.2009. Teesid. Tallinna Ülikool, Eesti Keele ja Kultuuri Instituut, TLÜ Teaduskeskus.
- Kalle, Raivo & Sõukand, Renata 2011a. Omanimetus või õige nimetus? Eestlaste ravimtaime tundmistest alustest. – Akadeemia nr 1, lk 62–81.
- Kalle, Raivo & Sõukand, Renata 2011b. Etnobotaanika mõiste, materjali kogumise ajalugu ja kogumissoovitused. – VanaVara-Vedaja nr 7, lk 79–92.
- KT = Kodumaa taimed 1918. 1. jagu Õistaimed. E.Ü.S. Loodusteaduse Osakond, E.K.S. Keeleteoimkond. Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimekonna toimetused nr 6a. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Kukk, Toomas 2010. 101 Eesti lille. Tallinn: Varrak.
- Kukk, Toomas 2007. Nimekomisjon mõtleb pakkumised läbi – Postimees. http://tartu.postimees.ee/161007/tartu_postimees/varia/286858.php (20.02.2011).
- Kull, Kalevi & Koppel, Andres 1989. Elusolendite rahvuskeelsest nimetamisest. – Eesti Looduseuurijate Seltsi aastaraamat, nr 71. T. Terasmaa (toim). Tallinn: Valgus, lk 184–193.
- Kutsar, Kuulo 2000. Anton Thor Helle, eestikeelse meditsiinterminoloogia korrastaja ja ravimtaimede tundja. – Keel ja Kirjandus nr 10, lk 734–736.
- Laansoo, Urmas 2009. Urmas Laansoo taimeraamat. Tallinn: Varrak.

- Laansoo, Urmas & Puusepp, Taimi & Kaur, Krista 2009. Maagilised taimed ja taimemaagia. Legendid, faktid ja uskumused. Tallinn: Menu Kirjastus.
- Lepik, Astrid 2010. Vähenõudlik portulak-turdleht pakub ka õieilu. – Maaleht: Aialeht. <http://www.aialeht.ee/news/aialeht/toataimed/article.php?id=29829823> (20.02.2011).
- Masing, Otto Wilhelm 1823. Marahwa Näddala-Leht. No 44. 4 november. Tartu; Pärnu, lk 352.
- Paalvelt, Mari 2004. Mürgised taimed. – Postimees. <http://www.postimees.ee/290304/lisad/kasu/130064.php> (20.02.2011).
- Paatsi, Vello 2003. Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803-1918). Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid = Tallinn Pedagogical University. Dissertations on social sciences, nr 5. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus.
- Postimees 1907. Teateid Tartust. Üleskutse. Eesti Üliõpilaste Selts. 21 aprill nr 91, lk 2.
- Raitviir, Ain 1975. Lugu kogritsatest ja mõtteid seente-taimedeloomadete nimetustest. – Eesti Loodus nr 1, lk 30–32.
- Roost, Virve 2009. Turdleht. – Eesti maaelu entsüklopeedia. L-Ü. M. Aasmäe, A. Nõulik, A. Sillaots (toim-d). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 387.
- Savisaar, Sulev 2005. Taimenimesaak 2004. (2005-05-24 00:00:54). <http://aiandus.ee/loe.php?id=894> (20.06.2011).
- Savisaar, Sulev 2007. Uusi taimenimesid 2005. (2007-07-04 05:55:56). <http://www.aiandus.ee/loe.php?id=3510> (20.06.2011).
- Svanberg, Ingvar & Łuczaj, Łukasz J. & Pardo-de-Santayana, Manuel & Pieroni, Andrea 2011. History and Current Trends of Ethnobiological Research in Europe. – Ethnobiology. E. N. Anderson, D. Pearsall, E. Hunn, N. J. Turner (toim-d). Chichester, UK: Wiley-Blackwell, lk 191–214.
- Sõukand, Renata & Kalle, Raivo 2011. Change in medical plant use in Estonian ethnomedicine: a historical comparison between 1888

and 1994. – Journal of Ethnopharmacology nr 135 (2), lk 251–260. Vilberg, Gustav 1922. Eesti taimestik koolidele. Schmeil-Fitscheni "Flora von Deutschland" järel Eesti taimestiku kohaselt ümber töötanud G. Vilberg. Tartu: Loodus.

TMRK 1826 = Tarto ma-rahwa kalender ehk Täht-ramat 1827 Ajastaja päle, perran meie Issanda Jesusse Kristusse sündimist. Tartu: J.C.Schünmann.

Vilberg, Gustav 1933. Krõmpskaunad ehk jaanikõdrad. – Loodusevaatleja. nr 5, lk 141–143.

Vilbaste, Gustav 1993. Eesti taimenimetused [Nomina vernacula plantarum Estoniae]. E. Ahven, H. Ahven, E. Parmasto (toim-d). Emakeele Seltsi Toimetised nr 20 (67). Tallinn: ETA Emakeele Selts.

ÕS 1999 = Eesti keele sõnaraamat: ÕS 1999. Eesti Keele Instituut. 3 trükk. 2003, T. Erelt (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Käsikirjad

Aun, Peter 1841-1842. Peter, Hansu p. Aun'i kirjutatud raamat Laiuse kõstri koolis 1841-1842 a. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, EKLA F 116, M 4:1.]

Labi, Kanni 1998. Aiandustaimede nimetused soome ja eesti keeles. Bakalaureusetöö. Tartu. [Käsikiri Kanni Labi valduses.]

Paatsi, Vello 1993. Eestlase geograafiline silmaring ja geograafiaõpetuse algus (kuni 1850. aastani). Magistritöö. Tartu. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogus.]

Vilbaste, Gustav 1946. Taimede süsteemi eestikeelsete nimede korraldamisest 1946. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, EKLA F 152, M 66:3.]

Vilbaste, Gustav 1947. Ettepanekuid botaanilise keele korraldamisest 1947. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, EKLA F 152, M 66:3.]

- Vilbaste, Gustav 1948a. Ettepanekuid mõne taime eestikeelse nime muutmiseks 1948. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, EKLA F 152, M 67:1.]
- Vilbaste, Gustav 1948b. Üksikute taimeperekondade korraldamiseks 1948. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis, EKLA F 152, M 66:6.]
- Vilbaste, Gustav 1953. Võõrkeelsete taimenimede register. Tallinn. [Käsikiri. Asub Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis, Gustav Vilbaste rahvaluulekogus (1907–1966), köites T 3.]

Internetiallikad

- [1] Perefoorum. Toataimed. Potililled. <http://www.perefoorum.ee/viewtopic.php?f=27&t=10848&start=30> (20.02.2011).
- [2] Kodu Kauniks. Vestlusringid. Toataimed. http://www.kodukauniks.ee/index.php?option=com_phorum&Itemid=88888931&forum_query=read,37,82534 (20.02.2011).
- [3] Aiandusalane foorum. Teema ahvileivapuu. <http://www.aiandus.ee/vaata.php?id=3968> (20.02.2011).
- [4] Siret Seeder. Rikkus on meeleseisund. Ruumi kaasamine tsooni aktiveerimisel. Eesti oma feng shui. <http://www.seeder.ee/raha-rikkus-rahulolu> (20.02.2011).
- [5] Interneti oksjonikeskkond. Muud kodutarbed. <http://www.osta.ee/13353852> (20.02.2011).
- [6] Kodu Kauniks. Vestlusringid. Toataimed. http://www.kodukauniks.ee/index.php?option=com_phorum&Itemid=88888931&forum_query=read,37,95243,95265,quote=1 (20.02.2011).
- [7] Kasutaja *kalake* pildialbum oma toataimedest <http://album.ee/node/13347540/50088660> (21.02.2011).
- [8] Kuidas hooldada fiikust ehk kummipuud? <http://www.taimekujundus.ee/kuues-osa-kursusest/> (21.02.2011).

Estonian vernacular plant names and the possibilities of modern use of categorization

Raivo Kalle ja Renata Sõukand

Summary

The article comprises naming principles according to systematic botany and folk categorization in Estonian. First attempts to fix Estonian plant names were made at the beginning of 1920ies, since that multiple vernacular plant names were unified and taught at schools and promoted in the popular literature. Before this time plant names, used by common people, were created based on folk categorization of the plants, where emphasis was on the actual use or appearance of the plant, not on the taxonomy of it. Modern Estonian plant names are created according to the taxonomy of the plant: name of the every species is unique and follows the structure of the Latin name. Still, the names given according to categorization exist in folk use and are well traceable with cultivated plants. To discuss the existing disagreement between two systems, we use as an example vernacular names of *Crassula ovata*. We analyze Estonian and vernacular names of this plant and explain the new terms *endemic name* (referring to ad hoc name), *correct name* (referring to folk understanding of Estonian name), and *categorization*. The *right name* of *C.ovata* in Estonian is *portulak-turdleht* – the species epithet *portulac* refers to the shape resemblance to the leaves to the leaves of *Portulaca* family and genus name *turdleht* refers to the succulent leaves and is the part of the

names of all the species of this genus. As the official name is difficult to pronounce and remember, it is not widespread among laypeople and the plant has gained many ad hoc names. Among them are two established vernacular names that are based on the categorization: *ahvileivapuu* [monkey bread tree] and *kummipuu* [rubber tree]. We suggest that name *ahvileivapuu* belongs to the category *exotic plant* and *kummipuu* to the category recalling the feel of rubber. We suggest that folk categorization principles would be considered while naming the plants, as this will make the names more transparent and understandable to wider audience. Also, the use of parallel names as in English and waiving of the use of the strict structure following Latin rules could be helpful.

Keywords: endemic name, correct name, *Crassula ovata*, monkey bread tree, etymology of plant names

Autorid

MSc Raivo Kalle on Eesti Kirjandusmuuseumi assistent.
raivo@folklore.ee

PhD Renata Sõukand on Eesti Kirjandusmuuseumi erakorraline teadur.
renata@haldjas.folklore.ee